

HAGYOMÁNY – ÖRÖKSÉG – MEGÚJULÁS

KÖZÉPKORI ÉS KORA ÚJKORI RÉGÉSZET MAGYARORSZÁGON 3:
EREDMÉNYEK, KÉRDÉSEK, FELADATOK A 21. SZÁZADBAN

ABSZTRAKTFÜZET

KONFERENCIA A MAGYAR TUDOMÁNY ÜNNEPE ALKALMÁBÓL

Budapest, 2023. november 2–3.

ELTE

HUN
REN

KRE | Károli Gáspár Református Egyetem

A MAGYAR TUDOMÁNY ÜNNEPE

AZ ELŐADÁSOK ÖSSZEFOGLALÓI

Bíró Gyöngyvér (PhD, SzTE Régészeti Tanszék, Szeged)

A középkori anyagi kultúra az újabb fémdetektoros kutatások tükrében

Napjainkban már bevett módszer a fémdetektor használata a régészeti kutatások során, melynek köszönhetően az utóbbi időben több magyarországi közgyűjtemény is jelentős mennyiségű fémtárggyal gyarapodott. Az ily módon gyűjtött leletanyag mennyiségéből, összetételéből és minőségéből adódóan sok új adattal szolgálhat – többek között – a középkori anyagi kultúra kutatásának terén. Annak ellenére, hogy az így lelt tárgyak gyakran nem köthetők régészeti objektumhoz, a fémleletek meghatározását, nyilvántartásba vételét és hozzáférhetővé tételét követően új távlatok nyílhatnak meg előttünk: az eddig kis számban vagy egyáltalán nem ismert tárgytípusok a kutatók látóterébe kerülhetnek; a reprezentatív mennyiségnek köszönhetően új tipológiai és kronológiai rendszerek születhetnek; az egyes lelőhelyek tárgyi hagyatékáról teljesebb képet alkothatunk; szerencsés esetben akár egy konkrét történelmi esemény nyomainak, vagy épp egy-egy etnikum szállásterületének azonosítására is kísérletet tehetünk ezek segítségével.

Botár István (PhD, Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda)

Székelyföld középkori régészete (kutatási helyzetkép)

Az elmúlt évtizedben több tematikus monográfia is napvilágot látott, ezért a szervezők javaslatához is igazodva, a tervezett előadás célja a legújabb székelyföldi régészeti kutatások áttekintése. Az elmúlt években Székelyföldön is új módszerek honosodtak meg, korábban kevésbé ismert régjók, objektumok és kutatási témák kaptak több figyelmet. A friss eredmények mellett, kevésbé örömteli folyamatok is érzékelhetők, melyek jelentősen befolyásolják a kutatás jelenét és jövőjét.

Buzás Gergely (MNM Mátyás király Múzeuma, Visegrád)

Almád monostorának régészeti kutatása

Az Atyusz nemzetség Balaton-felvidéken található almádi monostora kivételesen jó forrásadottságokkal rendelkezik 1121-es alapításától kezdődően. A bencés apátság romjainak feltárását helyi kezdeményezésre, önkéntesek segítségével kezdtük meg 2014-ben, azóta előkerült a monostor temploma és a hozzá kapcsolódó kápolnák, igen gazdag román kori kőfaragvány- anyaggal és a kegyúri család temetkezéseivel, továbbá a késő középkori kolostorépület egy része is. A feltárás eredményei lehetőséget nyújtanak egy jelentős Árpád-kori úri nemzetség egyházi reprezentációjának mélyebb megismerésére.

Feld István (CSc, ELTE Régészettudományi Intézet, Budapest)

Árpád-kori várépítészetünk vitatott kérdéseiről

Az utóbbi másfél évtized új feltárásai és összefoglaló igényű tudományos feldolgozásai számos új eredménnyel gazdagították a 10–13. századi magyarországi erősségekről alkotott képünket. Az előadás ezek közül az ispánsági várak kronológiai és topográfiai kérdéseit, a védelmi jellegű kőépítészet kezdeteit, továbbá a magánvárak korai formáinak lehetséges értelmezését tekinti át.

Hegyi Dóra (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)

Veszprém vára a legújabb kutatások tükrében

A veszprémi Várhegy már az őskorban is lakott volt. Szent István király püspöki és megyésispáni székhelyet alapított itt, amellyel Veszprém lett az első püspöki székhely az országban. A középkori építkezések meghatározó emléke a vár északkeleti részén elhelyezkedő Szent György-kápolna, Szent Mihály-székesegyház, Gizella-kápolna és a püspöki palota épülete. A középkort és a kora újkort követően a barokk időszakban is jelentős építkezések történtek a várban, amelyeknek köszönhetően alakult ki a vár ma látható képe. A Magyar Nemzeti Múzeum, Nemzeti Régészeti Intézetének munkatársai 2021. szeptemberétől végzik a veszprémi Várhegyen az

Érsekség és az Önkormányzat tulajdonában lévő ingatlanokon az Európa Kulturális Fővárosa 2023 programsorozat keretein belül. E munkák során több ponton sikerült azonosítani az őskori lakosság nyomait, a középkori várfal különböző szakaszait, a hozzá kapcsolódó kora újkori erődítések részleteit, a románkori székesegyház eddig ismeretlen részeit, a székesegyházról északra, a Szent György-kápolna környezetében elhelyezkedő középkori temető sírjait, a 17. századi lakóházak részleteit és a barokk csatornahálózat különböző szakaszait is. A legújabb kutatások fényében tehát egyre jobban körvonalazódik a veszprémi vár képe a különböző korszakokban.

P. Horváth Viktória (ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest)

A középkor- és kora újkori Pest város Duna-parti részének vizsgálata

Pest város középkori és kora újkori topográfiájáról a folyamatos használat és az abból eredő pusztítások miatt viszonylag keveset tudunk. A pesti Duna-part még azelőtt, aránylag sűrűn beépült, hogy az építkezéseket megelőző régészeti kutatás gyakorlata hazánkban kialakult volna. Ebből következően a várostopográfiáról szórványos régészeti adatokkal rendelkezünk, ám így is érdemes azokat összegyűjteni, és a fókuszot távolabbra helyezve, komplex módon szemlélni az elénk táruló látványt. Előadásomban írott, képi, valamint régészeti adatok segítségével kísérletet teszek az újkort megelőző pesti Duna-part képének megrajzolására, kitérve a terület mindenkor használatának kérdésére, az egyes korszakokban betöltött különböző szerepére.

K. Németh András (PhD, Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd)

A hódoltságkori, balkáni eredetű népesség településeinek régészeti azonosítása Tolna megye példáján

A 16. század végétől Magyarország déli területeire egyre nagyobb számban érkeztek balkáni népelemek, akik a török várkatonaság zömét is adták. Régészeti hagyatékuk palánkvárakból és ezek váralja településeiről eddig is ismert volt, de az írott források által említett faluszerű településeik tömeges azonosításával eddig adós volt a hazai régészettudomány. Az utóbbi években Tolna megyében szisztematikus – elsősorban fémdetektoros – kutatás keretében számos olyan települést sikerült kimutatni, amelyeket az előkerült fémleletek balkáni párhuzamai alapján e népesség létesített többnyire a tizenöt éves háború után, a 17. század elején, és amelyeket a 18. század elején, a Rákóczi-szabadságharc idején hagytak el.

Komori Tünde (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)

Kelet és nyugat találkozási pontja. Import kerámia a kora újkori Magyarországon

Az előadás összefoglalja a 16–17. századi import kerámia régészeti kutatásának eredményeit a mai Magyarország területén. Ez a leletanyag alapvetően két csoportra osztható: az egyik az ország nyugati részén, a 16. század közepétől a Habsburg Birodalomhoz tartozó Magyar Királyságban fellelhető, nyugatról érkező típusokra, valamint az oszmán hódoltság területén feltárt nyugat- és kelet-ázsiai típusokra. E két nagy csoport kutatási eredményeinek bemutatása egyben rávilágít az import kerámia korabeli hétköznapi rekonstrukciójában betöltött szerepére.

Kovács Gyöngyi (PhD, HUN-REN BTK Régészeti Intézet, Budapest)

Dunántúli várak kutatása: Csókakő és Dombóvár

Az előadás két dunántúli vár, a Vértes déli szikláján álló csókakői, illetve a Kapos-völgyi dombói erősség kutatásának eddigi eredményeit mutatja be röviden. A kutatások több szálát egy közös projektbe integráltuk (NKFIH-OTKA/VAART-projekt), melyhez a történelmi alapot egy 1326. évi birtokcsere, valamint az 1540-es évektől a mindkét régió életét meghatározó oszmán fennhatóság adja. A program keretében értékeljük a régészeti feltárások során megismert építészeti örökséget, vizsgáljuk a tárgykultúrát, archeozoológiai anyagot, rámutatva azok történelmi, művelődéstörténelmi tanulságaira, de figyelmet kapnak a vártartományok települései, az elpusztult, de még dokumentálható építmények, táji elemek, valamint a változások is.

Langó Péter (PhD, HUN-REN BTK Régészeti Intézet – PPKE Régészettudományi Intézet, Budapest)

Árpád-kori kisleletek, újabb kutatási irányvonalak

Az elmúlt évtized jelentős változást eredményezett az Árpád-kori fémleletek kutatásában. Ennek egyértelmű háttere a modern műszaki technológiák széles körű elterjedése, és az ezzel párhuzamosan széles szabadidős tevékenységként megjelenő önkéntesek bekapcsolódása a leletfelderítésbe. Ezek alapján jelentős mennyiségű – sokszor kontextus nélküli – emléktárgy került a múzeumok látóterébe. A képet tovább bonyolította a magángyűjtemények feltűnése, melyek közt részben hazai emlékek, másrészt külföldi aukciókról származó tárgyak egyaránt (sokszor vegyesen) előfordulnak, s feltűnnek olyan ajándékozás útján bekerült leletek is, melyek provenienciája még homályosabb. A jelentős mennyiségű új lelet összetételét tekintve is eltérő volt a korábban a településekről ismert viszonylag kevés ilyen jellegű tárgyhoz képest és a sírleletek és kincsleletek inkább homogénebb (inkább pár lelettípusra szűkíthető) emlékcsoportjaihoz viszonyítva is komplexebb képet mutat. Ezek feldolgozása és értelmezése komoly feladat elé állítja a kortárs kutatást. Részben a korábbi klasszifikációs kutatások megújulását eredményezte, részben komplexebb leletfeldolgozási és értelmezési keretet nyújtott a középkori Magyar Királyság anyagi kultúráját illetően lokális és távolsági kapcsolatrendszer, gazdasági és kulturális háttér megrajzolása, valamint ebből adódóan a társadalomtörténeti kérdések és szélesebb összefüggések vizsgálata. A rövid áttekintés során a fennálló lehetőségek és irányvonalak hatásait és lehetőségeit, valamint az ezzel kapcsolatos kérdéseket igyekszik számba venni az előadás, néhány kiragadott példa bemutatásával.

Laszlovszky József (CSc, CEU Medievisztika Tanszék, Bécs–Budapest)

Magyar középkoros ásatások külföldön

A középkori régészet magyar kutatói nem folytatnak olyan hosszú idő óta külföldi ásatásokat, mint például a hazai egyiptológusok, de az utóbbi években megszorodtak az efféle projektek. Az előadás röviden áttekinti a közelmúlt ilyen jellegű programjait és a most folyó ásatásokat. Az egyes programok rövid bemutatása mellett arra keresi a választ, hogy milyen okok és tényezők vezettek el a magyar kutatók külföldi programjaihoz. Külön vizsgálja a határon túli, a középkori Magyarország területére eső régészeti emlékek kutatását, és azokat is, ahol csak közvetett magyar kapcsolatok mutathatóak ki a régészeti vizsgálatokban. Végül szó esik olyan projektekről is, amelyek esetében a magyar és külföldi szakemberek együttműködése és közös terepmunkája a magyar történeti és régészeti emléktárgyhoz nem kapcsolódó régészeti örökség feltárására irányul.

Lukács Nikoletta (SzTE Régészeti Tanszék, Szeged)

Árpád-kori falusias települések kutatása Kecskemét határában

2008 és 2017 között a Mercedes-Benz autógyár megelőző ásatásai során két 12. századi település nyomaira bukkantunk. A beruházás nagyságának köszönhetően az egyik telep teljes mértékben feltárássra került, míg a tőle 165 méterre elhelyezkedő hasonló korú szomszédja közel 50%-ban látott napvilágot. A települések szerkezetének és egymáshoz fűződő viszonyának vizsgálati eredményei új információkat jelentenek az Alföld falusias településeinek kutatásában.

Major Balázs (PhD, PPKE Régészettudományi Intézet, Budapest)

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézetének Közel-Keleti Kutatásai

A Termékeny Félhold területe a 12–13. század folyamán ismét kiemelten fontos helyszíne volt a civilizációk találkozásának, mely gazdag építészeti és régészeti örökséget hagyott maga után. A muszlim, helyi keleti keresztény és a kereszties államokban megtelepedett európaiak „világa” komoly hatással volt más civilizációs zónák történelmére és anyagi kultúrájára is. A PPKE Régészettudományi Intézete több kulcsfontosságú helyszínen végez kutatásokat, így Szíriában a Crac des Chevaliers és Margat johannita lovagrendi váraiban; Libanonban Menjez/Felicium erődjében és Dayr al-Salib kolostorában; Iraki Kurdistanban pedig Páncán szászánida eredetű, de a 13. század közepéig folyamatosan használt castrumában.

Mesterházy Gábor (PhD, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)

Az elfelejtett „névtelen” tanyák, szállások és falvak. A középkori településhálózati kutatás lehetőségei

A tárgy- és struktúraközpontú hazai középkori régészeti kutatás egyik nagyrészt mellőzött kérdésének tekinthető a középkori mikroregionális vagy regionális településhálózat egészének vizsgálata az utóbbi évtizedben. A „központi” helyszínek (városok, várak, templomos helyek) ugyan kiemelt figyelmet kaptak a hazai kutatásban, ugyanakkor a középkori településhálózati kép szerves részét képezték az írott és térképi forrásokban meg nem jelenő és csak a terepen azonosítható „névtelen” tanyák, szállások és falvak. Az előadás a terepbejárás és térinformatika szemszögéből vizsgálja a településhálózat egészének azonosítási és értelmezési lehetőségeit, elemezve az elérhető adatokban rejlő lehetőségeket, felülvizsgálva a leletgyűjtési, adatfelvételi, leletanyag-feldolgozási gyakorlatot, tanulmányozva a terepi kutatási lehetőségek megváltozását és áttekintve a térinformatikai modellezés alternatíváit.

Mészáros Orsolya (PhD, ELTE Régészettudományi Intézet, Budapest)

Városi régészet a 21. század elején

Az 1990-es évektől fokozatosan és jelentősen megnövekedő városi építkezések a 2000-es évek elején sem veszítettek lendületükből, sőt országos szinten egyre szélesebb körűvé váltak. Ennek köszönhetően a beruházásokat megelőző városi régészeti kutatások is megsokszorozódtak, intenzívvé váltak. Tovább növekedtek a városok történeti topográfiájára, szerkezetére, építészeteire, anyagi kultúrájára vonatkozó adatok. Az előadás kísérletet tesz ezek áttekintésére: új eredményeket láthatunk a középkori királyi és egyházi székhelyeken, a kisebb-nagyobb mezővárosokban; továbbá igyekszik megmutatni a kutatás jelenlegi irányvonalait, kérdésfelvetéseit, kutatási módszereit és problémaköreit.

Nagy László (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)

Hol a határ? Gondolatok a középkori régészeti lelőhelyek tér- és időbeliségéről a régészeti geofizika szemüvegén keresztül

Lelőhelypoligon és 1711. Az első fogalommal térben határoljuk körül lelőhelyeinket, utóbbi évszámmal pedig – hivatalosan – időben zárjuk le a régészeti örökség kialakulásának időszakát. Mindkettő mesterségesen megalkotott határ, ezáltal szükségszerűen hibákkal terhelt – de hogyan kapcsolódnak a régészeti geofizikához, s miképp lehet e tudományág segítségünkre a hibák kiküszöbölésében? Egyrészt, lelőhelyeink határainak minél pontosabb kijelölése – korszaktól függetlenül – minden szakmabeli számára komoly kihívást jelentő feladat. A geofizikai felmérések viszont komoly segítséget jelenthetnek azok kiterjedésének és akár belső szerkezetének megismerésében, illetve – különösen az épített örökségi elemek vizsgálatánál – egyes objektumok pontos lokalizálásában és alaprajzi szintű meghatározásában. Az ilyen jellegű kutatásokkal középkori lelőhelyeink a korábbiaknál pontosabban körülhatárolhatóvá, jobban érthetővé válnak. Másrészt, az időbeli határok kérdése kapcsán felmerül a kérdés, hogy az 1711 utánra keltezhető helyszíneken végzett vizsgálatokra használhatjuk-e a „régészeti” jelzőt? Van-e érdemi különbség a régészeti korú lelőhelyeken végzett felmérésekkel összehasonlítva a gyakorlati munkafolyamatok, illetve a megszerzett eredmények tekintetében? Előadásunkban röviden igyekszünk megosztani gondolatainkat arról, hogy a régészeti geofizika szemszögéből nézve mennyire tekinthető relevánsnak az 1711-es korszakhatár.

Nagy Szabolcs Balázs (PhD, ELTE Régészettudományi Intézet, Budapest)

Védhetőség, rang és kényelem – késő középkori nemesi várak és rezidenciák

A 14. század végén és a 15. században jelent meg a főúri lakóhelyeknek egy újszerű csoportja, mely sok tekintetben már a kora újkori kastélyok előfutáraként tűnik föl. E várak és várkastélyok jól megközelíthető helyen épültek, olyan jellegzetes formában, mely a kényelmes lakhatást és a magas társadalmi rang kifejezését egyaránt megfelelően szolgálta. Előadásomban röviden utalok néhány jellegzetes rezidencia újabb kutatási eredményeire, valamint kísérletet teszek arra, hogy

elhelyezzem az emlékcsoportot tágabb összefüggésekben és a Kárpát-medencei rezidencia-építé-
szet hosszabb távú folyamataiban.

Papp Adrienn (PhD, Budapesti Történelmi Múzeum – PPKE Régészettudományi Intézet, Budapest)

Késő középkori és kora újkori falusi települések kutatásának újabb eredményei és irányai

Az oszmán hódítás alapvetően változtatta meg a középkori Magyar Királyság területének politikai rendszerét. Az írott forrásokból látható, hogy a hódoltság terültén, a hadi események nyomán a falvak lakosságának egy része beköltözött a közeli nagyobb településekre, majd a békésebb időszakokban újra a korábbi falvaikban találjuk őket. Nem elhanyagolható az ország déli részein a rác betelepülés, emlékeik kutatása új irányokat mutat. Mindezeket a változásokat három területen keresztül szeretném szemléltetni. Egyrészt a hódoltságon kívüli világot, időben és térben is meghatározza az organikus fejlődés. A késő középkori és kora újkori falusi településeknek nagyon komoly kapcsolatai voltak a távoli vidékekkel is. Jól látható eleme ennek az új technikák villámgyors elterjedése. Másrészt a településkutatásnak a kistérségek és egyes történelmi események megismerésében betöltött szerepét szeretném hangsúlyozni, bemutatva a településkutatásnak a Mohácsi csatamező kutatásában elfoglalt helyét. Harmadrészt a hódoltsági falusi települések kutatását emelném ki, ahol a hódoltsági falvak kapcsolatait, a hódítók és meghódított lakosság egymáshoz való viszonyát, együttélését és egymásra hatást lehet tanulmányozni.

Rácz Miklós (PhD, Régi Épületek Kutatóinak Egyesülete, Budapest)

Az újkor és legújabb kor régészeti kutatása – újabb eredmények az elmúlt tizenöt évben

A középkortól a jelen felé haladva a történelemtudomány egyre önállóbban és magától értetődőbb módon használja a tárgyi kultúra, a táj, az épített, települési környezet vizsgálatát és értelmezését, illetve külön tudományok – néprajz, kulturális antropológia, muzeológia – önállóan foglalkoznak az anyagi, szellemi kultúra és a társadalmi jelenségek történelmi vizsgálatával. A fennmaradt tárgyi emlékegyűjtemények a mához közeledve egyre nagyobb számú, a táj, a környezet történelmi elemei egyre jobban felismerhetők, és az ezekhez való kapcsolódások egyre jobban átszövik a mindennapi életet és tapasztalásokat. A közelség és az intenzívebb kapcsolódások révén ugyanakkor nem hivatásos kutatók, magánszemélyek, csoportok tevékenysége is kiterjedt és jelentős, többek között a régészeti tárgyak gyűjtése, feldolgozása, helytörténelmi kutatások révén, amelyet segít a digitalizált források és gyűjtemények egyre nagyobb körű elérhetősége. A hagyományos régészeti vizsgálati és értelmezési módszerek ilyen körülmények között is nagy mértékben képesek kiegészíteni az egyéb forrásokat, ezek az eredmények ugyanakkor kihívások elé is állítják a korábbi történettudományi megközelítéseket, új értelmezési irányokat mutatva fel.

Rácz Tibor Ákos (PhD, Ferenczy Múzeumi Centrum – PPKE Régészettudományi Intézet, Szentendre–Budapest)

A közösségi régészet szerepe a középkorkutatásban

A változó kulturális trendek, a civil, avagy közösségi tudomány térhódítása nem hagyta érintetlenül a régészetet sem. A közösségi régészet a kulturális örökség megismerése és megmentése érdekében a civilekkel közösen folytatott kutatói tevékenység. A civil szféra nyitott arra, hogy testközelből megismerje a régészeti örökséget, a régészetbe ezáltal erőteljes impulzusok és új szereplők kerültek. A közösségi régészet működési mechanizmusairól, módszereiről élénk diskurzus folyik, de már számtalan olyan sikeres projektről számolhatunk be, melyek a középkor időszakát illetően alapvetően új eredményeket hoztak.

Reich Szabina (PhD, Szent István király Múzeum, Székesfehérvár)

A székesfehérvári püspöki székesegyház középkori előzményének kutatás- és építéstörténete

2014–2018 között régészeti feltárásokat végeztek a székesfehérvári püspöki székesegyházon belül és annak környezetében. Az ásatási eredmények alapján egyértelművé vált, hogy az épület közép-

kori előzményekkel rendelkezik és kapcsolat áll fenn az előtte álló négykaréjos alaprajzú templommal (a kutatók többsége a Szent Péter-plébániatemplommal azonosítja).

Révész László (DSc, Magyar Nemzeti Múzeum – SzTE Régészeti Tanszék, Budapest–Szeged)

A magyar honfoglalás kora – hosszú vagy rövid volt-e a 10. század?

A magyarok Kárpát-medencében történt első megjelenése, valamint első csoportjaik beköltözése körüli viták az elmúlt évek során ismét felerősödtek. A bízató kísérletek ellenére nem született megnyugtató megoldás az avar csoportok tovább élésének kérdésében sem. A régészeti adatok ugyanakkor a korábbi statikus kép helyett jóval dinamikusabb belső mozgásokról tanúskodnak a 10. század folyamán. A korszak sírjainak, temetőinek értelmezése terén új megoldási javaslatok születtek. Az előadás során ezeket tekintjük át röviden.

F. Romhányi Beatrix (DSc, KRE Medievisztika Tanszék, Budapest)

Mire jó az a sok adat? A középkori egyházi intézményrendszer mint indikátor

Az egyházi épületek és az alsó egyházi szervezethez köthető lelőhelyek kutatása Magyarországon hosszú, immár 200 éves múltra tekint vissza. Ez a folyamatosan bővülő adathalmaz a nagysága miatt immár statisztikai, illetve a digitalizáció és térinformatikai rendszerek megjelenésének köszönhetően új vizualizációs módszerekkel is elemezhetővé vált. Az előadás ezek egyház-, település-, valamint gazdaság- és társadalomtörténeti tanulságaira mutat rá.

Rosta Szabolcs (PhD, Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét)

Tatárjárás kori erődítések az Alföldön

Az elmúlt években új diagnosztikai módszerek segítségével folytatott, célzottan az alföldi középkori templomokat és környezetüket érintő szisztematikus kutatássorozat kapcsán került fókuszba az ezeket övező nagyméretű körárkok és koncentrikus árokrendszerek kérdésköre. A rendelkezésre álló, több tudományág eredményeit összegző hatalmas adatbázis alapján ma kijelenthető, hogy ezen objektumokban egy, a tatárjárás során általánosan alkalmazott védekezési forma régészeti leképződését sikerült azonosítani. A 13. század közepén rövid ideig fennálló síkvidéki védműrendszer felismerése egyúttal további lehetőséget nyújt ahhoz, hogy új megközelítéssel vizsgálhassuk meg az ún. Árpád-kori kisvárak problematikáját is.

Sarkadi Márton (Möller István Alapítvány, Dunakeszi)

Adalékok a jáki Szent György-templom építésmenetéhez

Az elmúlt években folytatott régészeti feltárásokon felszínre bukkant alapfalak, valamint a felmenő falak vizsgálata és az archív dokumentumok összevetése eredményeként pontosabb képet rajzolhatunk a 13. századi templom felépítésének menetéről, a munka közbeni tervváltásokról és az egyes fázisokhoz tartozó részek kiterjedéséről. Megmagyarázhatóvá vált néhány olyan jelenség, amely eddig akadályozta az építésmenet tisztázását. Pontosabban körülhatárolható lett az építésben résztvevő műhelyek tevékenységének terjedelme. Jobban megismertük a templomot ért sérülések és az azokat követő újjáépítések, felújítások és átalakítások menetét, módját, valamint a 19–20. század fordulóján zajlott restaurálás eseményeit.

Simonyi Erika (PhD, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)

Új eredmények a középkori kerámiaművesség kutatásában

Az elmúlt két évtizedben öröndetesen megszorodott a középkori kerámiakutatással foglalkozó tanulmányok száma. A korszak településeinek feltárt leletanyag döntő többségét képező kerámiák teljességre törekvő tipológiai és statisztikai elemzésének és az egyre hangsúlyosabbá váló archeometriai vizsgálatoknak köszönhetően sikerült jobban megismernünk a középkori fazekasság készítéstechnikai sajátosságait. Az új eredmények segítségével nagyobb sikerrel rajzolhatjuk meg az egyes települések belső kronológiáját.

Stibrányi Máté (PhD, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)

„most tükör által homályosan...” Középkori régészeti örökségünk kutatása geofizikai módszerekkel

A régészeti célú geofizikai módszerek és eszközök elmúlt évtizedekben történt fejlődésének köszönhetően az ezzel kapcsolatos kutatási kérdések hangsúlya mára teljesen megváltozott: már nem az a kérdés, hogy felhasználhatóak-e ezek a módszerek régészeti célra, sokkal inkább az, hogy melyek azok a tudományos kérdések, amelyekre válaszolhatunk ezekkel a módszerekkel, akár új alapokra helyezve kérdésfeltevéseinket. Hazánk középkori régészeti kutatása szempontjából is feltehetjük ezeket a kérdéseket, megvizsgálva, hogy mik azok a jelenségek, amelyek vizsgálatában lépéseket tudunk tenni ezen módszerek segítségével. Ezek elsősorban a középkori - felszín alatti - épített örökségi elemeket érintik, de a településszerkezet vagy akár a tájrégészet vonatkozásában is figyelemre méltó lehetőségek merülnek fel. Az előadásban ezeket a releváns kutatási irányokat mutatom be röviden, esettanulmányokon keresztül.

Szakács Béla Zsolt (PhD, PPKE Művészettörténeti Tanszék, Budapest)

A középkori egyházi épületek kutatásának másfél évtizede

Az előadás a téma legutóbbi összefoglalása óta eltelt időszak eredményeit kívánja bemutatni. Figyelembe veszi a módszerek sokféleségét a geofizikai felmérésektől az ásatásokon és falkutatásokon keresztül a korábbi ismeretek újraértékeléséig és az épületek és töredékeik topografikus és monografikus feldolgozásáig. Az emléktanyag változatosága a székesegyházaktól a monasztikus emlékeken át a falusi templomokig terjed, tekintetbe véve a berendezési tárgyakat is (keresztelőmedencék, sírkövek). Az áttekintés kiterjed a jelenleg folyó nagyobb projektekre is, mint az Árpád-kori művészet készülő kézikönyve.

Szende Katalin (PhD, CEU Medievisztika Tanszék, Bécs–Budapest)

Középkori városi régészet és várostopográfia: az összefüggések nyomában

A korreferátum a városi régészetről szóló előadáshoz kapcsolódva azt mutatja be, hogy az ásatások eredményei hogyan illeszthetők be a kutatott városok topográfiájába, illetve mennyiben módosítják a korábban kialakult képet. Mivel a legkorábbi városképek és helyrajzi vázlatok is csak a kora újkorból maradtak fenn, a pontos alaprajzi felmérések pedig még későbbiek, a régészetnek döntő szerepe van a középkori települések szerkezetének tisztázásában. Ugyanakkor a legtöbb város a mai napig, sőt egyre növekvő mértékben beépített terület, ásatásra csak korlátozott mértékben, általában az építetők szándékának megfelelően kerülhet sor. Így a felszínre kerülő épület- és térmaradványok értelmezéséhez elengedhetetlen a különféle későbbi topográfiai ábrázolások felhasználása, az információk összehangolása. Erre mutatok be példákat az utóbbi évek ásatásai, a történeti városlasz sorozat megjelent és előkészületben levő kötetei, valamint más középeurópai városok kutatása alapján.

Szente Gergely (PhD, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)

A korai középkor és a Kárpát-medence: az avar kor a kontinentális folyamatok kontextusában

A 6. század végétől a 800-as évekig tartó avar kort a kutatás leginkább annak Kárpát-medencei régészeti egységében vizsgálja, a külső vonatkozások közül a korszak kultúrájának sztyepei és bizánci, társadalmának és gazdaságának pedig sztyepei kapcsolatait elemzi. A nomád kora avar világ lecsengésével, körülbelül a 7. század közepétől azonban olyan társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatok figyelhetők meg a térségben, amelyek arra utalnak, hogy bizonyos szempontból az avar kaganátus kapcsolatrendszere nyugat felé fordult, és részese lett az európai kora középkori fejlődésnek. A 7. század közepétől formálódó kora középkori világ fejlődési folyamatainak kontinuitása a Kárpát-medence 9. századán és a magyar honfoglalás korán keresztül a térség kora középkor kutatásának egyik legérdekesebb kérdése. Az előadás azt elemzi, hogy a 7–9. század régészeti hagyaték révén milyen kapcsolódási pontok foghatók meg a környező világ felé, és ezeket hogyan színezi a lokális társadalom és a kultúra jellegei.

Szőke Béla Miklós (DSc, HUN-REN BTK Régészeti Intézet, Budapest)

A Kárpát-medence Karoling-korának történeti és régészeti kritériumairól

Néhány évtizede még szláv korszakról vagy 9. századi időszakról beszéltek a régészek, történészek, ha az avar kor utáni és a magyar honfoglalás előtti időszakról esett szó. Ma már általánosan elfogadott a Karoling-kor megnevezés. De vajon mindig helyesen alkalmazzuk ezt a megnevezést, és térben és időben is ugyanazt értjük-e alatta. Vannak-e olyan régészeti, történeti ismérvek, amelyek egyértelművé teszik ennek a relatíve új történeti fogalomnak a használatát?

Szörényi Gábor (PhD, Hermann Ottó Múzeum, Miskolc)

Tartalom a formában... Kiállítások a felújított várainkban

A közelmúltban számos várfelújítás valósult meg hazánkban. Ezek módszerei, céljai és kivitelezésük akár önálló konferenciát is megtöltenének. Előadásomban azonban most nem a formát, hanem a bennük született tartalmak kérdését szeretném körbejárni a muzeológus és a látogató szemszögéből.

T. Kocsis Anita (MNM Balassa Bálint Múzeuma, Esztergom)

A középkori Esztergom újabb kutatási eredményei és lehetőségei

Egy-egy város, település múltja elsőként az ottlakók fantáziáját kezdi el mozgatni. Ebből adódóan minden időszakban találunk műgyűjtőket és lokálpatriótákat, akik nagy gonddal kutatták lakóhelyük múltját és igyekeztek azt megőrizni az utókor számára. Ez Esztergom esetében sincs másképp, azonban a történészek és régészek is kiemelten foglalkoznak a település történetével. Esztergom középkori szerkezetéről vannak forrásaink és adataink is, melyeket dr. Horváth István foglalt össze a Magyarország régészeti topográfiája 5. kötetében. Ezek az információk a megjelent új módszerek használatával új megvilágításba kerülhetnek. Előadásomban a korábbi adatok frissítését és pontosítását igyekszem összefoglalni, illetve a legújabb ásatási eredményeket összefoglalni a középkori város tekintetében.

Takács Ágoston (Budapesti Történeti Múzeum, Budapest)

A korai alapítású bencés apátságok régészeti kutatásának legújabb eredményei

Az utóbbi években az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat égisze alatt végzett tervásatás jellegű feltárások a tihanyi és a pannonhalmi apátság területén is több új eredményeket hoztak. Az ásatások a hagyományos feltárási módszerek mellett természettudományos vizsgálatokkal is kiegészültek, amelyekkel további fontos megállapításokat tehettünk mind az ott eltemetetteket, mind pedig az épületeket illetően. A tihanyi altemplomban sikerült tisztázni a temetkezések kronológiáját, és a királyi család tagjainak földi maradványai is azonosíthatóak lettek. Pannonhalmán pedig a korai templom és a szerzetesi temető összefüggésében sikerült új információkat nyernünk.

Takács Miklós (DSc, HUN-REN BTK Régészeti Intézet – PPKE Régészettudományi Intézet, Budapest)

A régészeti telepkutatás az utóbbi két évtizedben

Áttekintésünk célja röviden bemutatni az utóbbi évtizedek középkori telepkutatásait, oly módon súlyozva az adatokat, hogy az eredmények kijelölése és a további célok körvonalazása is lehetővé váljon. Az elmúlt évtizedeket a mentőásatások koraként szokás számon tartani a középkori telepkutatásban. Joggal, mert a korábbi időkhöz képest nagyságrendekkel nagyobb felületeken sikerült feltárni középkori településnyomokat, igen sok lelőhelyen. E tény igazából pedig az sem von le sokat, hogy az Árpád-kori településfeltárások száma jóval nagyobb mértékben tudott gyarapodni, mint a java középkori faluásatásoké. A feltárt lelőhelyek számán túl további eredmények sora is megfogalmazódott, mind az adatok non-invazív gyűjtése, mind pedig a feltárt lelőhelyek elemzése és értelmezése tárgykörében. Az elért eredmények jelentőségét néhány példa felvonultatásával fogjuk szemléltetni. Áttekintésünk második felében néhány olyan kutatási témában vázoljuk az új eredményeket, amelyek nemcsak a településrégészek számára jelenthetnek ismeretgyarapodást. A gazdálkodás módjára, illetve az életformákra utaló leletek egyes értelmezéseit tekintjük át. A nagy kiterjedésű mentőásatások ugyanis sok ponton tudtak új adatokat hozzáadni e két, sok

eszmecserét kiváltó problematikához. Különösen annak fényében, hogy az elemzések nemcsak a „hagyományos” régészeti módszerekkel történtek, hanem több ponton is sikerült bevonni a kutatásba a természettudományos módszereket alkalmazó archeometriát is.

Wolf Mária (PhD, SzTE Régészeti Tanszék, Szeged)

A középkori anyagi kultúra régészeti kutatásának újabb eredményei

A középkor anyagi kultúrájának régészeti kutatása hosszú időn keresztül elhanyagolt terület volt. Korábban szinte csak a kiemelkedő jelentőségű tárgyakat (uralkodói jelvények, liturgikus tárgyak, ékszerek) vizsgálták, elsősorban művészettörténeti szempontból. Az utóbbi időszakban azonban örvendetesen megszaporodott a korszak eddig kevés figyelmet kapott tárgyainak tipokronológiai elemzése. A régészeti kutatásokat egyre gyarapodó számú természettudományos vizsgálatok is segítik. Előadásomban ezekről a kutatásokról szeretnék rövid áttekintést nyújtani.

Wollák Katalin (örökségvédelmi szakértő, Budapest)

Középkori emlékeink megóvásának örökségvédelmi kihívásai

Az előadás először a régészeti lelőhelyek jelentőségének megítélésében történt szemléleti változás jellegét és okait vizsgálja, így például a régészeti és műemléki védelem szerepének fokozatos csökkenését, továbbá a jogszabályi védelem korlátait. Hazai és nemzetközi példák segítségével mutat be olyan kezdeményezéseket, amelyeknél a szakmai vagy helyi közösségi összefogás segíti/segítheti a lelőhelyek hosszútávú megőrzését.

Zatykó Csilla (PhD, HUN-REN BTK Régészeti Intézet, Budapest)

Magyar táj, magyar ecsettel? Tájrégészet a középkor kutatásában

A középkori régészeti kutatás magyarországi irányait, eredményeit bemutató legutóbbi átfogó összegzésben (Benkő Elek – Kovács Gyöngyi: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I–II*. Budapest, 2010.) a tájrégészet bár még nem jelent meg önálló fejezettel, szemlélete számos, a kötetben tárgyalt területen tetten érhető volt. Az előadás az elmúlt évek, évtizedek tájrégészethez kapcsolódó eredményeit, irányait és tanulságait tárgyalja, valamint a módszer értelmezésének és alkalmazási lehetőségeit a hazai középkori kutatásban.